

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1389698/3

ב"ה

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב מיכאל עמוס, הרב שלמה שפירא, הרב אברהם שינדלר

יניב מזרחי

המערער:

ע"י עו"ד דוד שוב

נגד

1. אגודת בית הכנסת חסידי גור ברח' פירברג 17 תל אביב יפו (ע"ר)

המשיבים:

2. שלמה שוירץ

3. יצחק כץ

המשיבים 1, 2 ו-3 ע"י טו"ר זאב פרנקל

4. הממונה על ההקדשות בבתי הדין הרבניים

הקדש מאיר חנוך הכהן ורשביאק ואשתו רבקה

בעניין:

הנדון: אין בסמכות בית הדין לבטל הקדש; פעולת רישום נכס על שמו של אדם או תאגיד אינה סותרת בהכרח את עובדת היותו נכס הקדש; מיהו בעל זכות עמידה בענייני הקדש

פסק דין

זהו ערעור על פסק הדין של בית הדין הרבני האזורי בתל-אביב-יפו (הדיינים הרב זבדיה כהן – ראב"ד, הרב אייל יוסף והרב שמעון לביא) מיום ו' בתמוז תשפ"ב (5/7/2022) וכן על החלטת בית הדין מיום כ"ג באלול התשפ"ב (19/09/2022) בתיק 1338687/1, בעניינו של "הקדש מאיר חנוך הכהן ורשביאק ואשתו רבקה" (ההקדש).

בפסק הדין כתב בית הדין קמא:

א. בפני בית הדין בקשת המבקשים לרישום הערת אזהרה בדבר הקדש, ותגובת ב"כ המשיבים המפנה את בית הדין להחלטת בית הדין מיום י"ד בסיון תש"ם (29.03.1980).

ב. מעיון בהחלטת בית הדין האזורי מיום י"ד בסיון תש"ם בהרכב הדיינים י' פרנקל הרב הראשי לתל אביב יפו, הרב ש' ב' ורנר והרב י' טנא עולה כי בית הדין אישר את פרוטוקול נאמני ההקדש מיום י"א בכסלו תשל"ז ובו מינוי אפוטרופוסים בהתאם לתקנות ההקדש והוחלט לאשר את החלטת ארבעת האפוטרופוסים מיום 19.11.1979 כקובעת ובעלת תוקף.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. בית הדין האזורי בהרכבו הנוכחי איננו ערכאת ערעור על החלטות בית הדין האזורי בהרכבו הקודמים, והחלטות בית הדין מיום י"ד בסיון תש"ם תקפים ועומדים.

ד. לאור האמור בקשת המבקשים לרישום הערת אזהרה, נדחת.

ה. צו המניעה שניתן ביום ג' בכסלו תשפ"ב (07.11.2021) מבוטל.

בהחלטה כתב בית הדין קמא:

א. ביום ו' בתמוז תשפ"ב (05.07.22) נתן בית הדין פסק דין בבקשת המבקשים לרישום הערת אזהרה בדבר הקדש.

ב. בתאריך 19.07.22 הוגשה בקשה לעיכוב ביצוע פסק הדין ונקבע דיון ליום 04.08.22.

ג. בית הדין קיים דיון בנוכחות המבקשים, המשיבים, והממונה על ההקדשות.

ד. בית הדין שמע את הצדדים ובאי כוחם ואת עמדת הממונה על ההקדשות בהנהלת בתי הדין וקובע כי אין מקום לשינוי פסק הדין מיום ו' בתמוז תשפ"ב (05.07.22). אין מקום לבקשה לעיכוב ביצוע, ופסק הדין הנ"ל עומד בתקפו.

המערער מבקש לבטל את פסק הדין ולקבוע כי ההקדש לא בוטל מעולם והוא מצוי בסמכות בית הדין. כפועל יוצא מכך מבקש המערער להורות על ביטול העברת זכויות הבעלות בהקדש למשיבה והחזרת מצבו הרישומי, כפי שהיה לפני פעולת הרישום.

נוסף על כך, מבקש המערער להורות ללשכת רישום המקרקעין לרשום על נכס ההקדש הערת אזהרה בדבר הקדש דתי המצוי בפיקוח בית הדין הרבני האזורי תל-אביב.

רקע

מאיר חנוך הכהן ורשביאק ז"ל היה הבעלים של בניין ברח' פיארברג 17, תל אביב (גוש 6936, חלקה 4), והתגורר עם רעייתו רבקה ז"ל בדירה אשר בקומה הראשונה. כפי הנראה, לא זכו המנוחים לפרי בטן. הם ערכו וחתמו ביום כ"ו באדר התש"ד על שטר הקדש מחיים למטרות תורה, תפילה וצדקה, ובו הקדישו את הבניין כולו להקדש דתי (תיק בית הדין האזורי תל אביב 577/תש"ד). בשטר ההקדש נתנו המקדישים הוראות מפורטות על אשר ייעשה בנכסי ההקדש, בחייהם ולאחר אריכות ימים ושנים. המקדישים ביקשו מבית הדין הרבני האזורי בתל אביב לכונן בנכס האמור הקדש דתי בהתאם לדין תורה ושיהיה גם בעל תוקף חוקי.

כעבור כשבע שנים ביקש המקדיש לערוך שינויים מסוימים בהוראות שטר ההקדש. ביום כ"ז בניסן תשי"א אישר בית הדין האזורי (הדיינים הרב איסר יהודה אונטרמן – אב"ד, הרב משה איריה והרב מרדכי יפה-שלזינגר) את הבקשה. ביום ט"ו באייר תשי"א חתמו המקדיש ורעייתו על שטר ההקדש העדכני, וביום י"ז באייר תשי"א אישר, קיים וכונן בית הדין (הדיינים הרב איסר יהודה אונטרמן – אב"ד, הרב יונה הוכמן והרב מרדכי יפה-שלזינגר) את ההקדש על פי שטר ההקדש העדכני.

כאמור, ההקדש הכיל בניין שלם ברח' פיארברג 17 תל אביב, ובו שש יחידות דיור. המקדישים המנוחים ז"ל כתבו בשטר ההקדש הוראות מדויקות ביחס לכל אחת מן הדירות. במשך השנים "התאדו" זכויות ההקדש בחמש יחידות דיור של הנכס, ועקבותיהם, או חליפיהם, אינם ידועים בשלב זה.

פסק הדין נושא הערעור עוסק "בדירה האחרונה שנותרה לפליטה מההקדש" – הדירה שהייתה גם דירת מגוריהם של המקדישים המנוחים ז"ל (דירת בית הכנסת).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביום י"א באלול תשמ"ה (28/8/1985) נרשם הבניין שבו נמצא נכס ההקדש כבית משותף. כפי הנראה, עם הרישום האמור נרשמו כל הדירות על שם ההקדש. בנסח לשכת רישום המקרקעין שצורף לכתבי הטענות נרשמה דירת בית הכנסת תחת השם: **הקדש מאיר חנוך הכהן ורשבסקי ואשתו רבקה**". ביום י"ג אדר תש"ף (9 במרץ 2020) נעשתה בדירת בית הכנסת של ההקדש עסקת "העברת מכר ללא תמורה", ורישום זכות הבעלות בנכס הועברה משם ההקדש על שם המשיבה.

טענות המערער

בא-כוח המערער טוען כי המערער הוא "ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, עסקן לענייני יהדות", ומתפלל בדירת בית הכנסת נושא הערעור, אם כי באופן לא קבוע. לדבריו, כאשר נודע למערער על העברת הזכויות בנכס ההקדש למשיבה, הוא פנה לבית הדין קמא בבקשה דחופה למתן צו המורה ללשכת רישום המקרקעין לבטל את העברת זכויות הבעלות בבית הכנסת למשיבה ולהחזיר את מצבו הרישומי של נכס ההקדש, כפי שהיה לפני פעולת הרישום. בנוסף לכך ביקש המערער מבית הדין קמא להורות ללשכת רישום המקרקעין לרשום הערת אזהרה בדבר הקדש דתי המצוי בפיקוח בית הדין הרבני האזורי תל אביב. לדברי המערער, אם בית החסידים דגור אינו יכול להמשיך לקיים בית כנסת בהקדש, יש אחרים בתל אביב היכולים לשמש נאמנים ולקיים את הוראות שטר ההקדש.

בית הדין האזורי קיים דיון, ובו נשמעה הבקשה וגם התייחסות של הממונה על ההקדשות. לאחר הדיון הורה בית הדין על מתן צו איסור ביצוע דיספוזיציה. על יסוד החלטת בית הדין קמא הנ"ל, רשמה לשכת רישום המקרקעין הערה בדבר קיום צו מניעה.

אחר הדברים האלה, הגישה משיבה 1 לבית הדין קמא בקשה לביטול צו איסור ביצוע הדיספוזיציה. המשיבה טענה, שקיים פסק דין ישן של בית הדין הרבני בהרכב בראשות הראב"ד המנוח, הרב יצחק ידידיה פרנקל והרבנים שמואל ברוך ורנר ושלמה טנא כולם זצ"ל, ועל פיו אימץ בית הדין את החלטת נאמני ההקדש דאז לרשום את ההקדש על שם המשיבה.

ביום ו' תמוז תשפ"ב (5/7/2022) הוציא בית הדין את פסק הדין נושא הערעור בלא שהתקיים דיון בבקשת המשיבה בנוכחות הצדדים. לטענת המערער, אין בפסק הדין כל התייחסות לטענות המערער, ואין בו אפילו מילה אחת של ביקורת על מחיקת ההקדש ממרשמי המקרקעין מאחורי גבו של בית הדין.

בעקבות פסק הדין, הגיש המערער לבית הדין קמא בקשה למתן צו עיכוב ביצוע עד להכרעת בית הדין הרבני הגדול בערעור שבכוונתו להגיש. המערער טען בבקשתו לבית הדין האזורי כי משמעות פסק הדין היא ביטול הקדש על כל המשתמע מכך. בית הדין קמא הורה על קיום דיון בנוכחות הצדדים, והוא התקיים ביום ז' באב תשפ"ב (04/08/2022).

במהלך הדיון הציג המערער לבית הדין, בין היתר, מסמך בו התחייבה המשיבה לשמור על הוראות שטר ההקדש, וטען שמשמעות החלטת בית הדין שבראשות הרב פרנקל הייתה מינוי המשיבה לנאמנת על ההקדש, ואין להעלות על הדעת שמדובר בהעברת בעלות מוחלטת ובביטול ההקדש.

בפנינו טען המערער כי משמעות הכרעת בית הדין קמא היא כי לדעת בית הדין, בית הדין בהרכב בראשות הראב"ד הרב פרנקל זצ"ל ביטל את ההקדש – ואין להעלות זאת על הדעת, לא על פי דין תורה ולא על פי החוק האזרחי. לדבריו, האפשרות כי בית הדין הורה על העברת רכוש ההקדש לבעלות המשיבה מופרכת לחלוטין. איש אינו יכול לבטל את הוראות המקדיש בניגוד לרצונו המפורש בשטר הקדש, "שהרי מדובר בגזל גמור". "לא הרב פרנקל זצ"ל יכול לעשות זאת ואף לא משה רבינו". לכל היותר, יכול בית דין במקרים נדירים לפרש את רצון המקדיש כאשר לא ניתן לקיים את רצונו ברכוש ההקדש ולהורות על מכירת נכס הקדש, על מנת לרכוש נכס אחר שישמש את מטרות ההקדש. המערער מדגיש כי "מעולם לא שמענו שניתן לבטל רצון מקדיש שכתב שטר הקדש שבו הורה שינוהל ויפוקח

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ע"י בית הדין הרבני ולהחליט שבית הדין 'פוטרו' את עצמו מתפקידו". ממילא, ברור שהרכב בראשות הרב פרנקל זצ"ל לא העלה בדעתו לבטל את ההקדש, אלא הורה שההקדש ינוהל ע"י העמותה הנהנית שתשמש גם כנאמנת. כך אליבא דהמערער.

המערער מבקש כי בית הדין הגדול יבטל את פסק הדין וההחלטה של בית הדין האזורי ויורה כי ההקדש לא בוטל מעולם, והוא מצוי בסמכות בית הדין הרבני בהתאם לשטר ההקדש ורצון המקדישים המנוחים ז"ל.

טענות המשיבים 1-3

המשיבים 1, 2 ו-3, שטענותיהם הובאו על ידי המשיבה 1 (שלושת משיבים אלו יכוננו להלן: המשיבה), טוענים כי המקדיש המנוח היה חסיד גור בכל גופו ונשמתו; מרן האמרי אמת מגור היה רבו של המקדיש, אשר נסע אליו משחר נעוריו; והמקדיש אף עבד בישיבת חידושי הרי"ם דחסידי גור בתל אביב.

המשיבה ממשיכה כי הנכס המוקדש הכיל שש יחידות דיור. שתי דירות הקדיש המנוח לישיבת חידושי הרי"ם; דירת אחת לישיבת שפת אמת דחסידי גור; דירה אחת הקדיש לבית תפילה לחסידי גור; דירה אחת מסר לקרובת משפחתו למשך ימי חייה ואחריה למתן צדקה לעניי בני משפחתו; דירה נוספת הוקדשה לטובת תלמוד תורה בתל אביב, ובהמשך אישר בית הדין שאותה דירה תעבור לטובת ישיבת גור.

לטענת המשיבה, באותן שנים פרחו ושגשגה העיר תל אביב התורתית, והוקמו בה עוד ועוד בתי חסידים. היו בה אז יותר חסידי גור מאשר בירושלים. בני ברק טרם התפתחה כמרכז לחסידי גור. בחלוף השנים התדלדל היישוב החסידי בתל אביב. רק הדור המבוגר נשאר, וגם הם עברו לאט לאט בימי זקנתם להתגורר ליד ילדיהם מחוץ לתל אביב.

אגודת בית הכנסת דחסידי גור ברח' פירברג 17 בתל אביב הייתה האורגן של בית החסידים אשר התפלל במקום. בנוסח שהכין עו"ד יצחק אינדיג, שטיפל בהקדש לפני כארבעים שנה מול בית הדין על פי הרשאה מהנאמנים, נכתב במפורש כי המשיבה תקבל את הנכס ל"בעלות". בניגוד לטענת המערער, ההקדש לא בוטל. הליך העברת נכס הקדש לידי נהנה של הקדש הוא בגדר ניהול הקדש, והוא בסמכות בית הדין.

משנת התשל"ט, אשר בה הועברה החזקה במקום למשיבה, הנכס נושא הערעור הוחזק בידי המשיבה כנכס פרטי ולא כהקדש. בכל השנים הללו השקיעה המשיבה בנכס כספים מרובים, והיא פעלה כך רק על סמך שקיבלה את הנכס לידיה כנכס פרטי.

לדברי המשיבה, אין למערער שום מעמד משפטי לפתוח הליך נגד המשיבה. להערכת המשיבה, אחר מן המתפללים או מהמצטרפים למניין בבית החסידים מנסה לסכל את החלטת הרוב, ועל כן פנה לעו"ד שוב כדי שיגיש את ההליך נושא הערעור. המערער הוא בסך הכול "איש קש".

נוסף על כך, אין לבית הדין הרבני סמכות להורות לעמותה להימנע מפעולה כלשהי בנכס שבידיה. אם היו או יש למערער טענות נגד המשיבה היה עליו לפנות לבית המשפט האזורי. בכל זאת, כדי לקיים "והייתם נקיים מה' ומישראל", וכל שכן מדיני ישראל, מעדיפה המשיבה, לדבריה, לטעון זאת בפני בית הדין. כיהודים חסידיים ואנשי מעשה הם מעדיפים להמתין ולא להיחפז בהליך משפטי שאפשר להימנע ממנו. אנשי המשיבה סברו כי ככל שבית הדין האזורי לא יתקן בעצמו את המשגה שעשה, ייאלצו הם לעשות "את מה שלא נוח להם".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לטענת המשיבה, אין בסיס לפרשנות המערער כי הנכס הועבר אליה כנכס הקדש או כדי שהיא תשמש נאמנת על ההקדש. גם אין בסיס לטענת המערער כי המנוח היה מעדיף את תל אביב כמקום ההקדש, ואפילו תהיה שוממה מחסידים ואנשי מעשה מן החוג של המקדיש.

עוד מציינת המשיבה כי המנוח קיבל על עצמו בהקדשו בפירוש רק את סמכות בית הדין האזורי בתל אביב ולא כל סמכות אחרת, כך שאי אפשר לערער לבית הדין הגדול על שיקול הדעת של בית הדין האזורי.

לדברי המשיבה, אין בסיס לטענה כי הרכב הדיינים בראשות הרב פרנקל זצ"ל "ביטל" את ההקדש בחוסר סמכות. אין מדובר בביטול הקדש. ראשית המנוח "ביטול הקדש" לא מוזכר בהחלטה. שנית, ההחלטה מתייחסת להעברת נכס שהיא חלק מסמכות הניהול המסורה לבית הדין להקדשות. לאחר שהחלטה זו בוצעה, אין יותר סמכות לבית הדין להידרש לנכס ולדון אם להחזירו להקדש, מאחר שבשלב הזה מדובר בדיון על היקף נכסי ההקדש, שאינו בסמכות בית הדין.

המשיבה מוסיפה כי היא מנהלת את בית החסידים על חשבונה, והמצב הקיים הוא שאין מניין סדיר בבית הכנסת. מתפללי המקום צריכים לבקש מבני משפחה לבוא לשבות בתל אביב כדי שיהיה מניין ראוי. לרוב, בשל חוסר מניין, התפילה אינה מתחילה בשעה הקבועה, ואף בסוף התפילה יש קושי לקיים מניין.

ועד המתפללים התכנס עם ועד העמותה לפני כשנה והחליטו לסגור את בית החסידים. הוחלט שנכס בית החסידים יימכר, והכסף שייוותר לאחר ניכוי ההוצאות יעבור בחלקו למרכז העולמי של חסידי גור בירושלים שם יונצח על לוח המייסדים שמו של המנוח וזוגתו, כפי הלוח שהנציח בבית החסידים, והחלק הנותר של התמורה יינתן לבית החסידים דחסידי גור בקרית גת ההולך ונבנה זה עתה. בית החסידים שם ייקרא על שם המנוח. מתפללים שם חלק מבני משפחת המנוח, והם לקחו על עצמם עול זה.

המכירה לגורם שלישי כבר נעשתה, ונגרם נזק רב למשיבה עקב כל דחייה בביצוע של ההסכם. המערער פועל בחוסר תום לב ואינו מגלה מי מבין מתפללי בית החסידים מנסה לסכל את החלטת ועד העמותה שהתקבלה לאחר התייעצות ממושכת של חבריה ועם רבני הקהילה.

לסיכום מבקשת המשיבה לדחות את הערעור הן בשל חוסר סמכות מהותית והן הלכתית – חוסר סמכות לבטל "מעשה בית דין" של הדיינים אשר אישרו בשעתם להעביר את הנכס לבעלות המשיבה. מאז הנכס הוא בידיים פרטיות, ובית הדין אינו מוסמך לדון בו. לדברי המשיבה, "זהו הדבר הנכון לעשות על פי רצון המקדיש".

דיון והכרעה

טענות הסף של המשיבה

לאחר העיון, נראה לנו שאין ממש בטענות הסף שהעלתה המשיבה. נדון בהן "מן הקל אל הכבד".

ראשית, לא מצאנו שום טעם ושום יסוד לדברי המשיבה כי המקדיש קיבל על עצמו את סמכות בית הדין האזורי בלבד, ועל כן אין סמכות לבית הדין הרבני הגדול לדון בערעור על החלטות בית הדין האזורי. המשיבה לא הביאה אסמכתה של ממש לטענה, והיא נטענה בעלמא. המקדיש קיבל על עצמו את סמכות בית הדין בתל אביב לכוונן הקדש חוקי על נכסיו. ההקדש כונן בהתאם לרצון המקדיש. מכאן ואילך הסמכות לדון בענייני יצירת ההקדש וניהולו הפנימי מסורה לבתי הדין הרבניים בהתאם לסדרי הדין על פי תקנות הדיון, ואינה תלויה ברצונו הטוב ובהסכמתו של בעל דין כלשהו. סמכות השיפוט של בתי הדין הרבניים, לרבות סמכות השיפוט של ערכאת הערעור בענייני יצירה או

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ניהול פנימי של הקדש שנוסד בפני בית הדין הרבני לפי סימן 53(3) לדבר המלך, אינה תלויה בתנאים מוקדמים שיכול בעל דין כזה או אחר להתנות עליהם. כך או כך, פשיטא לנו שמכוח השיפוט של בית הדין הרבני הגדול, סמכות שכבר הייתה קיימת בעת כינון ההקדש, עולה בקנה אחד עם רצון המקדיש.

שנית, המשיבה טענה כי אין למערער מעמד משפטי לעניין הגשת ההליך בפני בתי הדין הרבניים. אכן, אין לפנינו אסמכתה כי יש למערער זיקה, בוודאי לא זיקה מיוחדת, אל ההקדש. הוא לא התייצב בעצמו בדיון בבית הדין האזורי ואף לא בדיון בערעור בבית הדין הגדול. בתחילת הדיון בפנינו הבענו חוסר נחת על שהמערער לא טרח להתייצב לדיון בערעור, אף שברגיל אין חובת התייצבות אישית של בעל דין לדיון בהליך הערעור, בשונה מדיון בבית הדין האזורי.

לא כל אדם יכול לעשות עצמו "בעל דברים" וליזום הליך שיפוטי בבית הדין בפרשה שאין לו עניין אישי בה. עם זאת, על פי דין תורה קיימת גמישות לגבי יכולתו של אדם ליזום הליך בענייני הקדש, בהתחשב במטרות הציבוריות של ההקדש. לפיכך, תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים, התשנ"ג, תקנה קצ(3), מציינות את האפשרות לפנייה של "כל אדם בענייני הקדשות, שיש לו מעמד לפי הדין" אל בית הדין.

לכאורה, המקדיש העדיף בהוראותיו כי ההקדש ישמש את חסידי גור, ולגבי הפירות של חלק מדירות ההקדש תינתן עדיפות לבני משפחתו העניים שיש להם כלפיו זיקת ירושה. אך בשטר ההקדש צוין במפורש, וכפי שהוזכר בדיון, כי "אם חסידי גור לא יסכימו לקבל את הדירה הנ"ל למקום תפילה ולימוד תורה, תשמש הדירה בתור בית תפילה למתפללים שייקבע על ידי אפוטרופוסי ומנהלי ההקדש [...]". למעשה, כיום אין להקדש אפוטרופוסי או מנהלים, וכפי שיובהר להלן – אף המשיבה מתנערת מחובות הנאמנות שלה כלפי ההקדש. על כן, הסמכות בעניין מימוש הוראה זו נתונה לבית הדין עצמו. לטענת המערער ע"י בא-כוחו, המערער מתפלל מדי פעם בבית הכנסת של ההקדש, והוא עוסק בפעילות ציבורית. בית הדין האזורי ראה לשמוע את טענות המערער, בחן אותן לגופן והכריע בהן. בית הדין האזורי לא דחה על הסף את התביעה מכוח טענת סף זו, ועל פני הדברים, המשיבה לא עמדה בבית הדין קמא על הטענה שאין המערער בבחינת "בעל עניין" בהקדש. מכל מקום, המשיבה לא דרשה שבקשר לטענתה זו ייתן בית הדין האזורי החלטה מפורשת שתוכל להיבחן במסגרת הליך ערעורי. משבא העניין לפני בית הדין קמא, והוא בחן את התביעה לגופה, משמע כי בית הדין קמא סבר כי טענת המשיבה בדבר "חוסר המעמד" של המערער אינן מספיקות כדי להתעלם מטענותיו. מכאן ואילך הפך המערער מיניה וביה לבעל "מעמד לפי הדין", לפחות לעניין הגשת ערעור לבית הדין הרבני הגדול. המערער זכאי אפוא להביא את העניין לבחינה נוספת בפני בית הדין הגדול בהתאם לתקנות הדיון. המשיבה גם לא הביאה סימוכין לטענתה כי המערער הוא "איש קש", כלשונה. השימוש שעשתה המשיבה במונח "איש קש" נועד לבטא הסתייגות מהפעלת אדם המשמש כצד בעסקה, אף שאין לו עניין אישי בה, ועל פי הנטען הוא עושה זאת למען צד שלישי. אך למעשה המשיבה עצמה לא ראתה פגם בהתקשרות למכירת דירת בית הכנסת לצד שלישי באמצעות עורך דין ששימש נציג הקונה, בלי לחשוף בהסכם המכירה את שם הקונה, כך שאפשר יהיה לבחון אם מתקיימת בינו ובין יתר המעורבים זיקה אשר עלולה לעלות לכדי ניגוד עניינים. עמדתנו היא אפוא כי בנסיבות העניין אין לתת משקל לטענה כי אין למערער מעמד משפטי לעניין ההקדש, ובוודאי אין בסיס לקבוע כי הוא פועל בחוסר תום לב. לפיכך, טענת סף זו נדחתה.

שלישית, דין הטענה שהערעור הוגש לאחר המועד הקבוע בתקנות הדיון להגשת ערעור – להידחות. אף לו כן היה – שהערעור הוגש באיחור, ואיננו קובעים שכך היה – אין מדובר באיחור משמעותי. לא נעלמה מעינינו טענת המשיבה כי כל יום של איחור בקיום הסכם שכרתה עם צד שלישי, שאליו העבירה את זכויותיה בנכס נושא הערעור, גורם נזק רב למשיבה, בסכומים משמעותיים בהרבה מן הערובה שהפקיד המערער. בנסיבות ערעור זה הוחלט כי המערער יפקיד ערובה של 15,000 ₪

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להבטחת הוצאות המשיבה, אם עמדתה תתקבל, ודי בכך כדי לאזן בין האינטרסים המתנגשים. גם אם הערעור הוגש באיחור, הייתה ויש הצדקה להארכת המועד להגשתו.

רביעית, נדון בטענת הסף כי אין סמכות חוקית מהותית לדון בטענות נגד המשיבה, מאחר שהיא "עמותה" ובבחינת "צד שלישי" להקדש. אין חולק בעת הזאת כי ההקדש נושא הערעור לא בוטל. לטענת המערער, יש לפרש את החלטת בית הדין האזורי בראשות הראב"ד הרב פרנקל זצ"ל כהעברת האחריות הניהולית אל המשיבה, העמותה הנהנית, "שתשמם גם כנאמנת". לשיטת המערער, אין מדובר בהעברת הבעלות לכל דבר ועניין. לעומתו, המשיבה טוענת כי ההקדש אומנם לא בוטל, אך נכס ההקדש הועבר לבעלות "הפרטית" של המשיבה. אם טענת המערער נכונה, כי אז המשיבה – שהיא תאגיד על פי חוק, הכשר לזכויות ולחובות – אינה שונה מבחינת מעמדה המשפטי מכל נאמן אחר. בית הדין הרבני אינו מוסמך לדון בענייניו הפרטיים של נאמן הקדש, אבל הוא מוסמך לעשותו בעל דין לעניין הקדש, לדון בכל עניין הקשור לתפקידו, ולהטיל עליו את מרותו השיפוטית (ראו והשוו: בג"ץ 231/57 ועדת הספרדים בירושלים ו-מועצת עזבון המנוחה סימה בליליוס נ' יושב-ראש משרד ההוצל"פ, ירושלים, ו-3 אח', יב 640 (1958), פסקה 3). אכן, מדיניות בתי הדין הרבניים היא לא למנות תאגיד לנאמן בהקדש, אך אין מניעה חוקית לכך, ואף בלי מינוי רשמי יכול שיתברר כי אדם שימש "אפוטרופוס למעשה", וממילא חלות עליו כל החובות החלות על אפוטרופוס על פי מינוי. אם טענת המערער נכונה, ובכך נדון להלן, אין המשיבה בגדר "צד שלישי" להקדש אלא בעלת-דין ממש, בכל עניין הקשור לקיומו של ההקדש ולניהולו הפנימי. לפיכך אנו דוחים את "טענת הסף" כי המשיבה עצמה היא "צד שלישי" להקדש וכי אין לבית הדין הרבני סמכות לתת לה הוראות או לקבוע דבר בעניין נכס הרשום על שמה במרשם המקרקעין.

ולבסוף, באשר לטענת הסף ההלכתית כי אין מקום להתערב בהחלטת בית הדין האזורי מלפני למעלה מארבעים שנה, בהרכב בית הדין בראשות הראב"ד הרב פרנקל, שהוא בבחינת "מעשה בית דין", והרי "בית דין בתר דין לא דייקי". אין לטענה זו מקום בנסיבות העניין. בקשה למכור דירות של ההקדש הגיש לבית הדין האזורי נאמן של ההקדש כבר ביום כ' בכסלו תשכ"ג (17/12/1962) בתיק 2006/תשיא. בהחלטה מיום כ"ד שבט תשכ"ג דחה בית הדין (הדיינים הרב מרדכי יפה-שלזינגר, הרב יחיאל וילנסקי והרב ישראל סורוצקין) את הבקשה, בהתבסס גם על תשובות הרב"ז (חלק ב סימן תשל"ח), בנמקו כי על פי הדין "אי אפשר למכור את הדירות שבבית ההקדש על מנת למסור את התמורה לישיבות ולזוכים לפי ההקדש, ובפרט שבשטר ההקדש נאמר (סעיף י"ב) שההקדש הנ"ל או חלק ממנו לא ימכר ולא ייגאל לעולמי עד". אם חל בענייננו כלל "מעשה בית דין" והדין של "בית דין בתר דין לא דייקי", הכיצד אישר הרכב בית הדין בראשות הראב"ד הרב פרנקל להעביר את "הבעלות" בנכס ההקדש בשנת התש"ס, כטענת המשיבה, אליה, בעוד לשיטתה היא "נהנית" של ההקדש ולא בגדר נאמנת, בניגוד להחלטת הרכב אחר משנת תשכ"ג? ! אלא שגדרי בית דין בתר דין לא דייקי הכי. עסקנו בהם בפסקי דין אחרים, ואין כאן מקום להאריך עוד בנקודה זו.

נעבור עתה לבחינת טענות ומענות הצדדים לגופו של עניין.

מעמדו של הנכס נושא הערעור

דין הערעור להתקבל.

אין חולק כי המקרקעין והבניין שעליו היו בבעלות המקדישים המנוחים, והם היו לנכסי הקדש דתי שכוונן כדין בפני בית הדין הרבני בתל אביב.

כך, לצורך רישום נכסי ההקדש על שם ההקדש בלשכת רישום המקרקעין, ועל פי בקשת בא-כוח המקדיש, נתן הרב הראשי לתל-אביב-יפו והמתווז ואב בית הדין הרבני, הרב איסר יהודה אונטרמן, ביום כ"ו בתשרי תשי"ב (26/10/1951), בתיק 2000/תשיא, אישור וזה לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרינו מאשרים בזה שההקדש שנעשה ע"י מר מאיר חנוך ורשביאק על ביתו ברחוב פיירברג מס' 17, בהתאם לשטר הקדש שאושר על ידנו ביום י"ז אייר תשי"א לפי מספר 2842/711, ייקרא בשם: "הקדש מאיר חנוך הכהן ורשביאק ואשתו רבקה".

באשר לדירת בית הכנסת, הנכס נושא הערעור, נקבע בשטר ההקדש כי –

אין רשות לגבאים או לאנשים אחרים לגור ולהשתמש בדירה הנ"ל איזה תשמיש אחר מלבד למקום תפלה ולימוד תורה.

על פי שטר ההקדש יש לתלות טבלת שיש על כותל בית התפילה ובה יונצחו המקדישים המנוחים. עוד מורה שטר ההקדש שהמתפללים ידאגו לאמירת קדיש ולימוד משניות לעילוי נשמת המקדישים. בסיום שטר ההקדש נקבע כי "ההקדש הנ"ל וגם/או חלק ממנו לא ישונה ולא ימושכן ולא יוחלף ולא יימכר ולא ייגאל לעולמי עד".

כאמור לעיל, כבר בהחלטה מיום כ"ד שבט תשכ"ג דחה בית הדין האזורי בקשה למכור דירות של ההקדש ולהעביר את תמורתם לישיבות ולנהנים של ההקדש, משום שעל פי הדין "אי אפשר למכור את הדירות שבבית ההקדש על מנת למסור את התמורה לישיבות ולזוכים לפי ההקדש, ובפרט שבשטר ההקדש נאמר (סעיף י"ב) שההקדש הנ"ל או חלק ממנו לא יימכר ולא ייגאל לעולמי עד". לא מצאנו כי לבית הדין האזורי הוגשה בקשה לשנות את מסקנת החלטה זו בשל שינוי נסיבות או בשל טעם אחר.

והנה בעת הדיון העלנו את השאלה האם יש אפשרות כלל לבית הדין לפעול כנגד הוראה מפורשת של המקדיש, וכבר הארכנו בזה במספר פסקי דין, ולענ"ד הדברים פשוטים בראשונים ובאחרונים, שאין סמכות כזו לבית הדין, ואם מינה המקדיש אפוטרופוסים, הם יעשו כרצונם וכפי הוראות המקדיש ואין הם חייבים לדווח לבית הדין ולקבל אישור בבית הדין על מעשיהם. והוא הדין שבית הדין אינו רשאי להורות דבר כנגד הוראות המקדיש. משכך אין בית הדין רשאי להפקיע ההקדש, ולא להורות להתנהל בניגוד להוראות המקדיש.

עייין בשו"ת הרשב"א (חלק ג סימן רצז והובאו דבריו בבית יוסף יורה דעה סימן רנט):

ראובן חלה, והיו לו שני בנים, וצוה על נכסיו ומינה שני אפוטרופוסים על בניו על נכסיו עזבונו וצוה לאפוטרופוסין סתם לחלק נכסיו הקדש בכל שנה ושנה בחנוכה לעניים וליתומים ולא למנות ולא אמר סך הקדש ולא ייחד לאותו הקדש שום נכסים [...] ועכשיו נפטר א' מן אפוטרופוסים ורצו הקהל למנות אפוטרופוס אחר תחת אותו שנפטר, שיהא אפוטרופוס על ההקדש עם אותו השני שהוא חי, ורצו גם כן לדעת כמה הוא ההקדש וכמה אם בקרקע אם במטלטלין. והאפוטרופוס טוען שאין לו להודיע להם ולא למנות אחר עמו אלא הוא יעשה כל ימי חייו בכל שנה כמו שצוהו המצוה ואחריו יעשו בניו כן כאשר צום. וזהו נוסח הצוואה:

ועוד אני מצוה מחמת מיתה שהאפוטרופו הנזכרים יחלוקו מעות ההקדש בכל שנה ושנה לזמן חנוכה לעניים וליתומים ולא למנות לפי ראות עיניהם כל ימי חייהם, ואחריהם בני פלוני ופלוני בעצת שני אנשים טובים מן הקהל, ואחר בני בני בניהם, על מנת שלא ימכרו שום דבר מן ההקדש לא מן הקרקע ולא מן הפירות.

הודיענו הדין עם מי.

תשובה: איני רואה שיהיה על אפוטרופוסין להודיע לקהל מהו עיקר ההקדש ובמה, שהרי הוא נתן הרשות ביד האפוטרופוסין לחלק לפי ראות עיניהם [...] אבל עכשיו שהם רשאים לחלק למי שיראה בעיניהם – נמצא שאין להקדש זה תובע. והרי זה כמעשרות, שאין הלויים והעניים יכולין לומר לבעלי בתים "הודיעונו כמה מעשר ראשון או מעשר עני יש בידכם", לפי שאין להם תובע, שבעל הבית – טובת הנאה שלו ויכול ליתן ולחלק לכל מי שירצה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן אין לקהל למנות אפוטרופא אחר עמו, שההקדש הזה אינו מתחלק אלא על ידי אפוטרופיין שמינה ראובן או על ידי בניו אחריהם. ואם דעת המצוה שיהיו אפוטרופסין בשנים או אפילו האחד מהם מחלק ההקדש, הרי זה הנשאר יחלק כבראשונה, ואם אין דעתו שיחלק האחד אלא כל שיהיו שניהם קיימים, אם כן יחזור החלוק אצל הבנים ולא אצל גזבר אחר שימנו הקהל.

וכן כתב גם מהרי"ק (שורש ו) במי שמינה את אלמנתו על מעות צדקה:

על דבר הארנקי של צדקה [...] גם מה שרצו הקהל להוציא מידה המעות אשר נתן בעלה להרויח לתלמוד תורה ומינה והשליש אותה ליתן ריוח המעות כאשר תחפוץ [...] דמה לה ולהם, מאחר שהכל תלוי בחפצה ורצונה, דפשיטא דבית דברי המת הנותן כהאי גוונא אזלינן [...] גם על מה שהפקידה המעות ביד אחרים נראה לעניות דעתי שלא כדין עשתה. ואף על גב דמר ממונה עליהם כרבי חנינא בן תרדיון, מכל מקום לא השליט המת במעות ההם כי אם אותה באשר היא אשתו, ואיך תוכל להשליט אחרים עליהם? פשיטא שאין לה כח לעשות [...] ואף על גב דפשיטא ופשיטא דיפה כח מר מכח האשה, על אחת כמה וכמה בשררה ובהימנותא, מכל מקום אין הדבר תלוי אלא בדעת הנותן [...]

תשובת הרשב"א ותשובת מהרי"ק היוו בסיס לתשובת מהר"י אדרכי בשו"ת דברי ריבות (סימן קנו) שז"ל:

[...] שהדין עם האלמנה והיורשים ויש לאל ידם לעשות מהצדקה ההוא כרצונם. וטעמא דמילתא שכל מה שכתבתי שכשהאדם פוסק ונודר ינתן לעניי אותה העיר היינו דווקא כשפסק או נדר סתם, דאז ודאי אמדינן דעתיה שכוונתו היה למקום שרגיל ולדעת גבאי אותה העיר. אבל כשהפוסק או הנודר גילה לדעתו שמסלק כח ורשות גבאי אותה העיר וממנה גבאים ידועים לעשות מהמעות ההם כרצונם, כנדון דידן כמו שכתוב בשאלה – פשיטא ופשיטא שאין כח ביד גבאי העיר ההיא לעכב ביד הגבאים הממונים על צדקה זו, שהם האלמנה והיורשים, לעשות כרצונם ולחלק צדקה זו באיזה מקום שירצו כי לכך נתמנו ולזה כיון הפוסק והנודר.

רואים אנו שאומדן דעת המקדיש הוא השיקול המרכזי בקביעת ההוראות שעל פיהן יתנהל ההקדש: כאשר המקדיש מינה אפוטרופוסים ונפטר אחד מהם, אין הקהל רשאים למנות אחר תחתיו אם ניתן להסיק מצוואתו של המקדיש שהוא לא הסמיך את הקהל למנות אפוטרופוס אחר. כמו כן אין הקהל או בית הדין יכולים להתערב בשיקול דעתו של אפוטרופוס שמינה המקדיש, אם המקדיש נתן לו שיקול דעת בלעדי, וזאת אף אם לפי ראות עיני בית הדין עדיף היה להפעיל את שיקול הדעת בצורה שונה. ומתשובת הרשב"א שמעינן שאין האפוטרופוסים שמינה המקדיש חייבים למסור דו"ח לקהל מה הוא היקף נכסי ההקדש, והכול תלוי בשיקול דעתם ורצונם.

מבואר דבכהאי גוונא, דהקדיש נכסיו לטובת עניים וכיוצא בזה ומינה אפוטרופוס שהכסף יתחלק על פיו וכפי ראות עיניו – אזלינן בתי דעת המקדיש וככל התנאים שהתנה, ואי אפשר לסלק את האפוטרופוס שמינה ולמנות אחר במקומו. והוא הדין בנידון דידן שאין לבית הדין להתערב לשנות משטר ההקדש.

ועיין עוד בשו"ת הרשב"א (חלק ב סימן רפה):

שאלת: שכיב מרע ששאלו אותו חבריו וקרוביו בשעת מיתתו ביד מי היה רוצה להניח את שלו, ואמר "ביד אשתי" ואמר עוד כלשון הזה "המפתחות במקום פלוני, תנו אותם לאשתי פלונית", ולאחר מיתה עמדו הקהל ולא בדקו לדברי המת ולא על צוואתו ומינו אפוטרופיין לפקח על נכסי היתומים. ועתה נשאת האשה, והבעל אסף את היתומים הביתה ורואה אותם כבניו, ועמדה האשה ואמרה "עד עתה לא היה בידי כדי למחות, לפי שלא היו לי מסייעין ומטעימין את דברי לפני בית דין ולא לפני הקהל", ובאה היא ובעלה ואמרו כי חוששין הם לזלזול הנכסים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שמה יאבדו, "השיבה הנכסים בידי כדברי המת בעלי, שאין שום אדם מטפל בנכסים אלו כמוני לטובת בני ולתועלתם". הודיעני אם יש ממש בדברי האשה אם לאו.

תשובה: לא נתברר לי מתוך השאלה מאיזה צד באו הקהל לבטל דברי המת, שאם מפני שהוא לא מינה אותה אפוטרופיא בפירוש אלא שעל ידי מה ששאלוהו "וביד מי אתה רוצה להניח את שלך", השיב הוא "ביד אשתי" – זו אינה טענה של כלום, דכל ששואלין אותו והוא משיב על דבריהם מה שנראה מתשובתו שהוא רוצה לעשותה אפוטרופיא כדרך שנתכוננו השואלים לשאול הרי הוא כאלו פתח הוא בדברים ואמר בפירוש ועשה אותה אפוטרופיא [...] ואם מפני ששנינו בברייתא בפ' הנזקין אין עושין אפוטרופין נשים ועבדים וקטנים – הא נמי ליתא, דלא אמרו אלא שאין בית דין עושין אותן אפוטרופין, אבל האב אבי יתומים רשאי, ועושין כדבריו, וכדתניא בהדיא: אין עושין אפוטרופין נשים ועבדים וקטנים. ואם מינן אבי יתומים עושין אפוטרופין. והטעם שאין עושין אפוטרופ' נשים, מפני שאין סתמן של נשים יודעות לפקח בנכסים כראוי. והלכך כשמינה אותו [צ"ל: אותן] אבי היתומים בעצמו הרי העיד עליהם שהן זריזות ויודעות לפקח בנכסים כראוי. ונאמן הוא על נכסיו.

לפיכך איני רואה טענה למה עשו הקהל. והם שעשו יודעים מאיזה טעם עשו, אולי ראו באשה שהיא מפסדת בנכסים. ואפוטרופא דמפסיד – אפי' מינהו אבי יתומים מסלקינן ליה כדאמרינן בגיטין פרק הנזקין. והא אילו בית דין אביהם של היתומי' וחייבין הם להציל ממון היתומים כאלו הם אביהם. אבל אם היא אינה מפסדת הדין עמה.

חזינן מדבריו דמינוי אפוטרופוס הוא אפילו אם היה רק דרך שאלה של האב על רצונו, וחזר הרשב"א על סברתו שאין לקהל להתערב בכי האי גוונא, וניסה לתת הסבר הלכתי להתנהגות זו של הקהל דמינו אפוטרופסים במקום האישה, ועל כל פנים משמע מדבריו שבשל חולשתה לא הייתה יכולה האישה לעשות דבר, ורק כשנישאה, באה לתבוע את קיום אפוטרופוסותה ומשמע שהדין עמה ומסלקינן לאפוטרופוסים שמינו הקהל ומוקמינן לה. וטעמא דמילתא על פי האמור בתשובה הנזכרת דאין הקהל ולא בית הדין יכולים להתערב כנגד רצון האב.

משכך הדרינן לנידון דידן, אם המקדיש הקים הקדש וקבע בתנאיו, שההקדש לא ייגאל ולא יימכר, אין אפשרות לבית דין כלשהו, וכל שכן למישהו אחר לשנות מהוראותיו. משכך אף אם הייתה ניתנת הוראה מפורשת למכור נכס של ההקדש, אין להוראה שכזו תוקף הלכתי. זוהי משמעות החלטת בית הדין בשנת תשכ"ג, ואין מקום לומר שבית הדין שנתן את החלטתה בשנת תש"ם, בית הדין שהיה מורכב מגדולי עולם ומחשובי הדיינים סטה מהלכה ברורה זו, משכך על פניו חובה לפרש החלטתו באופן שלא יסתור את ההלכה.

בנושא חובת הדיווח של נאמני הקדש לבית הדין נעיר כי על אף המובא לעיל מדברי הרשב"א ומהרי"ק, כבר ביארנו במקום אחר באריכות מדוע קיימת חובה הלכתית על האפוטרופסים-הנאמנים, לדווח לבית הדין על אופן התנהלותם, ואכמ"ל.

בפני בית הדין קמא ובפנינו הוצג צילום "פרטיכל" של מנהלי ההקדש מיום 19/11/1979, ועל פיו החליטו מנהלי ההקדש "לאור מצבו הגרוע של ההקדש להעביר את הדירות שבכניין השייך להקדש [...] לאחר רישומו כיחידות נפרדות בבית משותף כדלקמן: א. הדירה מס' 1 ע"ש אגודת בית הכנסת דחסידי גור ברחוב פיירברג 17 תל אביב". בסעיפים קטנים ב-1 ניתנו הוראות דומות להעברת יתר חמש הדירות על שם אגודות נוספות הקשורות לחסידות גור. בסעיף 2 לפרטיכל הוחלט "לפנות לבית הדין הרבני בתל אביב הממונה על ההקדש לקבל את אישורו המוקדם לביצוע האמור לעיל". הפרטיכל האמור לא אותר בתיקים הישנים של בית הדין, ולכאורה נראה שהעותק שהוצג לפנינו צולם מתיק רשם המקרקעין או מתיק רשם העמותות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עוד הוצג בפני בית הדין קמא ובפנינו צילום החלטה של בית הדין האזורי תל אביב (הרכב הדיינים הרב הראשי יצחק ידידיה פרנקל – ראב"ד, הרב שמואל ברוך ורנר – אב"ד, הרב שלמה טנא – אב"ד) בתיק 745/תשס"ו, מיום י"ד בסיון תש"ס (29/05/1980), ובה נאמר:

לאחר שב"כ המבקשים הגיש לבית הדין פרטיכל, כנדרש מיום י"א בכסלו תשל"ז ובו מינוי אפוטרופוסים בהתאם לתקנון ההקדש, הוחלט לאשר את החלטת ארבעת האפוטרופוסים מיום 19/11/1979 כקובעת ובעלת תוקף.

גם מסמך זה לא אותר בתיקי בית הדין תל אביב, ולכאורה גם הוא צולם מתיקי רשם המקרקעין או רשם העמותות.

כאמור, לטענת המשיבה, מסמכים אלו מלמדים "כי מדובר בהעברה מההקדש על שם האגודה ולא בהחלפת נאמני ההקדש, ואין אזכור חצי מילה שיהיה בידם הקדש, ויידרש מהם פעולה של נאמני ההקדש" [כך במקור]. המשיבה מסתמכת גם על מכתב של האגודה מאותם ימים ולפיו, כלשון המשיבה, היא "נאותה לקבל לבעלותה את הדירה, ולא שהיא מקבלת מינוי לאיזו מנהלת או נאמנת על נכס של ההקדש". המשיבה מצטטת את לשון המכתב:

אנו הח"מ, ועד אגודת בית הכנסת חסידי גור ברחוב פיירברג 17 תל אביב יפו מסכימים בזה לקבל לבעלות האגודה שלנו את הדירה ברח' פיירברג 17 ת"א, שהקדיש המנוח מאיר חנוך ורשביאק ז"ל. האגודה תנהג בהתאם להוראות המקדיש בשטר ההקדש.

לעומת זאת, טוען המערער, כי הפרשנות של המשיבה להחלטת הרכב בית הדין בראשות הרב פרנקל משמעה ביטול ההקדש, שהרי לשיטת המשיבה אין יותר נכסים להקדש. אדרבא, טוען המערער, אין חולק כי המשיבה התחייבה לשמור את "תנאי ההקדש", והרי אחד מתנאיו הוא שבית הדין יפקח על ההקדש. ובבקשתם ביקשו "האגודה תנהג בהתאם להוראות המקדיש בשטר ההקדש", והרי הוראת המקדיש היא שההקדש לא ייגאל ולא יימכר.

כמו כן טען המערער כי סימן 53 לדבר המלך במועצה על ארץ ישראל, העניק לבתי הדין הרבניים סמכות לדון בענייני יצירה וניהול פנימי של הקדש. המצב המשפטי הוא שאין לבית הדין סמכות להורות על ביטול הקדש. סמכות זו מצויה בסמכות בית המשפט המחוזי. לפיכך, כך לשיטת המערער, אין להניח כי בית הדין בהרכב הרב פרנקל התכוון להתפטר מתפקידו לפקח על קיום הוראות ההקדש, בניגוד לרצון המקדיש. אף אם בית הדין של הרב פרנקל היה מוציא החלטה כזאת "היא הייתה מחוסרת כל תוקף (VOID)".

רואים אנו את טענות המערער מטענות המשיבה.

אין חולק כי דירת בית הכנסת שימשה הקדש דתי בשיפוט בית הדין הרבני. הצדדים מסכימים כי ההקדש לא בוטל. המחלוקת בין הצדדים נוגעות לפרשנות שלושת המסמכים שהובאו לעיל. תיק בית הדין האזורי – אשר בו נדונו הפרטיכל והחלטת הרכב הרב פרנקל, ומן הסתם קיימים בו מכלול המסמכים הרלוונטיים – לא אותר. לא הובאו עדויות בעל-פה בפני בית הדין קמא, ואין לפנינו מסמכים שיש מקום לשקול את משמעותם, לבד מן הראיות החפציות שצוינו לעיל.

משום כך הפרשנות למסמכים אלו יכולה להיגזר רק מן העובדות שהוכחו לבית הדין, מן המסמכים המשפטיים שהם בבחינת "מעשה בית דין" ואין תוכנם נתון בספק, ומהוראות הדין והחוק.

אין היגיון פנימי בטענת המשיבה כי ההקדש לא בוטל ובד בבד הנכס עצמו הועבר לבעלות המשיבה, שהיא נהנית של ההקדש. אכן, מדיניות בתי הדין הרבניים היא לא למנות תאגיד לנאמן של הקדש דתי. אין לפנינו החלטה מפורשת הממנה את המשיבה לנאמן ההקדש. אך אם הנכס ניתן למשיבה שלא במסגרת נאמנות שהיא הקדש, היה על המשיבה להצביע על נכסי ההקדש שהם חליפיו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

של דירת בית הכנסת שהועבר "לבעלות" המשיבה. לפחות היה עליה לנסות להצביע על הדרך שבה המשיכו נאמני ההקדש, יהיו מי שיהיו, לבצע את תפקידם ביחס להקדש שלא בוטל, וכיצד המשיך בית הדין האזורי לבצע את חובתו על פי דין לפקח על ענייני הניהול הפנימי של ההקדש. על כן יש להסיק כי החלטת בית הדין בראשות הרב פרנקל נתנה למשיבה תפקיד של נאמן ביחס להקדש. גם בהעדר מינוי מפורש ומוחלט, ברי שהמשיבה שימשה "אפוטרופוס למעשה" על נכסי ההקדש, ועל כן מוטלים עליה תפקידי הנאמן, ויש לה חובת נאמנות וחובת אחריות כלפי בית הדין הרבני. מכירת נכס הקדש בדרך המאיינת למעשה את ההקדש משמעה לכאורה הוא ביטול ההקדש. על פי דין תורה, בית הדין אינו מבטל הקדש לאחר כינונו ותחילת תוקפו. על פי ההלכה בנסיבות מסוימות אפשר לקבוע למפרע כי ההקדש טרם החל ועל כן הוא בטל, כדין "הנשאל על נדר". בית הדין מוסמך להורות על מכירת נכס הקדש בנסיבות מיוחדות מאוד, אף אם המקדיש קבע שהוא "לא יימכר ולא ייגאל", ובלבד שתמורת נכס ההקדש תועבר לנכס אחר שימשיך את ההקדש. גם על פי המצב המשפטי הקיים, בית הדין אינו מוסמך לבטל הקדש שכבר כונן (ע"א 5407/91 אגודת ישיבת מדרש פורת יוסף נ' טובה גול שאולוף, מז(3) 265). כך גם מכירת נכס הקדש בדרך המאיינת את ההקדש ומחסלת את קיומו משמעה לכאורה ביטול הקדש, ואין היא בסמכות בית הדין הדתי (השוו: ע"א 5444/95 עמותת בני מוטרנות הגליל ואח' נ' הארכיבישוף סלום ואח' פ"ד נא(4) 811, פסקה 9).

מוכנים אנו להניח כי הפרטיכל שהוצג בפנינו הוא פרטיכל שחתמו עליו מי שהיו בזמנו נאמני ההקדש. ברם הפרטיכל מדבר רק על העברת הדירות "על שם" האגודות בשל "מצבו הגרוע של ההקדש". אין בפרטיכל אמירה מפורשת על העברת הבעלות המלאה בנכסי ההקדש אל המשיבה. יש לציין שגם לשון "להעביר" אינו לשון מתנה, והוא "לשון גרוע" ושייך יותר ללשון ירושה, ואין בו משום הקנאה, במקום שצריכים הקנאה, ועיין כעין זה בפד"ר (ח"א עמוד 30). כמו כן לא צוין שם במפורש כי תבצע העברה על שם האגודות בלשכת רישום המקרקעין.

מהי משמעות הביטוי "להעביר מקרקעין על שם פלוני"? חוק המקרקעין, התשכ"א-1961, מפרט את הזכויות האפשריות במקרקעין, והם: בעלות; שכירות; משכנתה; שאילה (זכות להחזיק בנכס ולהשתמש בו שלא לצמיתות, כשהזכות הוקנתה שלא בתמורה); זיקת הנאה; זכות קדימה. **אי אפשר ליצור סוגים נוספים ושונים של זכויות במקרקעין אשר יירשמו בפנקסי המקרקעין, גם אם הוסכמו בין שני צדדים.** הזכות החשובה ביותר במקרקעין היא זכות הבעלות, והיא "הזכות להחזיק במקרקעין, להשתמש בהם ולעשות בהם כל דבר וכל עסקה בכפוף להגבלות לפי דין או לפי הסכם" (שם, סעיף 2). בכפוף להגבלות לפי דין או לפי הסכם, אפשר להעביר את כל אחד מסוגי הזכויות שנזכרו מאדם לאדם או לרשום לגביהם הערה מתאימה בפנקסי המקרקעין. בעל זכות הבעלות יכול להעביר את הזכות להחזיק בנכס לאחר (שכירות או שאילה), ולהישאר הבעלים של המקרקעין. המונח "העברת מקרקעין" מופיע בכמה וכמה דברי חקיקה, ומשמעותו היא העברת "זכות" על פי דין במקרקעין, לאו דווקא את זכות הבעלות. כאשר נערך הסכם על העברת מקרקעין מראובן לשמעון, יש צורך לפרט את מהות הזכות הנעברת. אם היא לא פורטה, על הנעבר להוכיח את מהות הזכות על פי ראיות קבילות ומשכנעות.

החלטת בית הדין בהרכב בראשות הרב פרנקל אישרה את החלטת הנאמנים "כקובעת ובעלת תוקף". אך אין בהחלטה זו, כשהיא לעצמה ואף בצירוף הפרטיכל, כדי לזרות אור נוסף אשר יכול לתמוך בטענת המשיבה כי נכס ההקדש הועבר לבעלותה המלאה, כדי שהוא יהיה "נכס פרטי" של העמותה. הנטל להוכיח כי פרשנות המשיבה לפרטיכל מנהלי ההקדש ולהחלטת בית הדין בראשות הרב פרנקל היא הפרשנות היחידה, הנכונה והמחייבת – הוא נטל כבד מאוד, והוא מוטל על כתפי המשיבה. מכתב האגודה-המשיבה אומנם מדבר על הסכמתה לקבל את נכס ההקדש "לבעלות האגודה שלנו", אך בד בבד מתחייבת שם המשיבה כי "האגודה תנהג בהתאם להוראות המקדיש בשטר ההקדש". במילים אחרות, המשיבה מודה שם במפורש כי העברת הבעלות למשיבה כפופה לנאמנות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על פי שטר ההקדש. אם כן, זהו בבחינת "שטר ושוברו בצידו". הטענה כי יש בדברים אלו משום "הודאת בעל דין" שלא הייתה כוונה לבטל את המעמד החוקי וההלכתי של הנכסים כנכסי הקדש ולהפוך אותם לנכסים "פרטיים" של עמותות, היא פרשנות סבירה יותר מן הפרשנות של המשיבה, והיא מתיישבת עם העובדות המצויות ברקע הענייני ועם הוראות הדין והחוק.

אמת נכון הדבר כי רישום הבעלות בדירת בית הכנסת הועבר בשנת 2020 בפנקס בתים משותפים של לשכת רישום המקרקעין משם ההקדש על שם המשיבה. אולם אין בכך כדי לתמוך בטענות המשיבה. ראשית, המשיבה יכולה הייתה להביא בעצמה בפני בית הדין את המסמכים שעל פיהם העביר רשם המקרקעין את דירת בית הכנסת על שם המשיבה, והיא לא עשתה כן. מחדל זה עומד לחובתה של המשיבה. ריחוק הזמן שבין החלטת בית הדין בראשות הרב פרנקל ובין העברת הרישום על שם המשיבה בלשכת רישום המקרקעין, אומר אף הוא "דרשני", וטענת המשיבה כי העיכוב נוצר משום שרק לאחרונה קיבלה המשיבה אישור מוסד ציבורי לפי סעיף 46 לפקודת מס הכנסה, אינה משכנעת ואין בה כדי באר. כמו כן, לפני בית הדין הוצג נסח היסטורי שכותרתו "העתק רישום מפנקס בתים משותפים", ועל פיו בוצעה פעולה, שמהותה "מכר ללא תמורה", והועבר רישום הבעלות משם ההקדש על שם המשיבה. אולם בראש המסמך נכתב במפורש: "הנכס מצוי בבדיקה במסגרת הליכי רישום/תיקון הסדר. נסח זה משקף את המצב בטרם רישום ההסדר וייתכן שינוי בשטח ויעוד החלקה ובזכויות הרשומות בה". משמע כי אין בנסח הרישום כדי להוכיח באופן מוחלט מי הבעלים של דירת בית הכנסת. הרישום בפנקס בתים משותפים במקרקעין לא מוסדרים הוא לכל היותר "ראיה לכאורה" לתוכנו, וראיה זו ניתנת לסתירה.

העולה על כולנה: על פי פסיקת בית המשפט העליון אין ברישום בעלות על שם מאן-דהו, אף במקרקעין מוסדרים וקל וחומר במקרקעין שאינם מוסדרים, כדי לשלול כי הבעלות כפופה לנאמנות, והקדש הוא סוג של נאמנות. אכן, סעיף 125 רישא לחוק המקרקעין תשכ"ט–1969 קובע כי "רישום בפנקסים לגבי מקרקעין מוסדרים יהווה ראיה חותכת לתוכנו", וזאת בכפוף לסייגים הקבועים בסעיף 93 לפקודת הסדר זכויות במקרקעין [נוסח חדש] תשכ"ט–1969. מכוח הוראה זו קיימת חשיבות רבה לאופן רישום מקרקעין בפנקסי לשכת רישום המקרקעין. הרישום לגבי מקרקעין מוסדרים הם בגדר "ראיה חותכת" לתוכן הרישום, והרישום בפנקסים לגבי מקרקעין לא מוסדרים הם "ראיה לכאורה". פשיטא שיש לרישום נפקות הלכתית בגדרי דין תורה. אך אין התנגשות הכרחית בין תוכן הרישום שהוא "בעלות" של פלוני ובין קיומם של נאמנות או הקדש בנכס:

[...] אין בהכרח התנגשות בין הרישום הנובע מהליכי ההסדר ובין האפשרות להביא בפני בית המשפט, לאחר אותם הליכים, עתירה להצהיר על הקדש מכוח השימוש שנעשה במקרקעין לפני ואחרי שהוסדרו. עיון בסעיף 17(ג) לחוק הנאמנות המאפשר, כאמור, הצהרה על הקדש שהתקיים בפועל, ובסעיף 37 לפקודת ההקדשות שקדם לו, מלמד אף הוא כי סמכותו של בית המשפט להכריז או להצהיר על הקדש, ככל שהדבר נוגע לנכס מקרקעין, לא הוגבלה רק למקרקעין בלתי מוסדרים. המסקנה לפיה אין בהליכי הסדר כדי להקים מחסום מפני הצהרה על הקדש, אף אם הצהרה זו מבוססת, בין היתר, על שימוש שנעשה בנכס בתקופה שקדמה להסדר, יפה ביתר שאת נוכח העובדה שעל פי חוק הנאמנות תחילת ההקדש, כל הקדש, מותנית בהעברת השליטה בנכס ההקדש לידי הנאמן (ראו: סעיף 17(ב) לחוק), אך אין הכרח כי הבעלות בנכס תועבר אף היא ותצא מידי יוצר ההקדש (ראו: רע"א 46/94 אברמוב נ' הממונה על מרשם המקרקעין פ"ד 202, 208). העובדה שהבעלות בנכס ההקדש רשומה על שם יוצר ההקדש אינה נוגדת, אפוא, את דבר קיומו של ההקדש ואינה מתנגשת עמו. המסקנה העולה מן האמור היא כי העובדה שהחלקה עברה הליכי הסדר, היא כשלעצמה אינה חוסמת את האפשרות להצהיר על קיומו של הקדש מכוח סעיף 17(ג) לחוק הנאמנות – ככל שדבר קיומו אכן ניתן להוכחה – גם אם הקדש זה לא מצא את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביטוי בהליכי ההסדר (ע"א 6406/03 נאמני ההקדשות של העדה הספרדית בעיה"ק צפת ומירון נ' כמוס (2005), פסקה 6).

על הלכה זו חזר בית המשפט העליון בפרשה נוספת:

עצם רישומו של נכס מקרקעין על שם מאן שהוא בעקבות הליכי הסדר אין לראותו כמהלך השולל מיניה וביה את האפשרות כי בצד אותו הרישום מתקיימת בפועל נאמנות מסוג הקדש ביחס לאותם המקרקעין (ע"א 8168/09 ועד חברת עולי משהד (אירן) ירושלים נ' הועד המרכזי לעולי (אנוסי) משהד אירן בישראל (2012), פסקה 27).

מאחר שההקדש לא בוטל, והואיל ועובדת היות המשיבה בגדר נהנית של ההקדש לא שללה את יחסי הנאמנות שבין המשיבה ובין נכס ההקדש, לא הייתה המשיבה מוסמכת למכור את נכס הנאמנות לצד השלישי בלי לקבל אישור מוקדם לכך מבית הדין הרבני האזורי. כאמור, החלטת בית הדין בראשות הרב פרנקל נתנה למשיבה תפקיד של נאמן ביחס להקדש. גם בהעדר מינוי מפורש ומוחלט, ברי שהמשיבה שימשה "אפוטרופוס למעשה" על נכסי ההקדש, ועל כן מוטלים עליה תפקידי הנאמן, יש לה חובת נאמנות וחובת אחריות כלפי בית הדין הרבני. מכירת נכס הקדש בדרך המאיינת למעשה את ההקדש משמעה לכאורה הוא חיסול נכסיו וביטול ההקדש.

רצון המשיבה להעביר את כספי התמורה של מכירת דירת בית הכנסת לעמותות אחרות בירושלים ובקריית גת הוא לכאורה ריקון עמותת המשיבה מנכסיה שנועדו, כפי ששם העמותה מעיד על המשיבה, לקיום בית תפילה דווקא ברח' פיאברג 17 תל אביב. אם לשיטת המשיבה ההקדש לא בוטל, הרי בכך יעלה לכאורה הכורת באופן סופי על קיום ההקדש.

לאור האמור, הכרעתנו בערעור זה אינה סותרת כלל ועיקר את החלטת בית הדין הרבני האזורי בתל אביב בהרכב בראשות הראב"ד הרב יצחק ידידיה פרנקל זצ"ל, וככל שנשנה הימנה, יהיה זה בשל שינוי הנסיבות מאז.

פסיקה

הערעור מתקבל.

"הקדש מאיר חנוך הכהן ורשביאק ואשתו רבקה" לא בוטל מעולם, והוא ממשיך לחול על דירת בית הכנסת, הידועה כגוש שומה 6936, חלקה 4/1. רשם המקרקעין ירושם הערה מתאימה בפנקסי המקרקעין. המשיבה היא בגדר נאמן הקדש ו"אפוטרופוס למעשה" על נכסי ההקדש.

הממונה על ההקדשות מתבקשת לבדוק אם מי שרשומים כיום כבעלים של יתר חלקות המשנה של בניין ההקדש, רכשו את זכויותיהם בתמורה ובתום לב. יש לפעול לאיתור נכסי הקדש זה. כמו כן יש להשתדל להחזיר את הפיקוח האפקטיבי של בית הדין על ענייני הניהול הפנימי של נכסים אלו או חליפיהם.

בנסיבות הקיימות תפעל הממונה על ההקדשות להחזרת רישום הבעלות בדירת בית הכנסת בפנקסי המקרקעין על שם ההקדש ולמינוי נאמנים שהם אדם טבעי ואינם תאגיד על פי חוק. היה והמשיבה לא תשתף פעולה עם הממונה ועם בית הדין האזורי בהחזרת הרישום על שם ההקדש, יש לשקול נקיטת הליך מתאים בבית המשפט המחוזי.

במידת הצורך תגיש הממונה הליך בבית הדין האזורי כדי לקבל את סיועו במתן הוראות שיפוטיות לנוגעים בדבר. במסגרת זו תישקל אפשרות למינוי מנהל מיוחד להקדש.

המשיבה רשאית להגיש לבית הדין האזורי בקשה למכירת נכס ההקדש, ובלבד שכספי התמורה ישמשו לרכישת נכס הקדש חליפי על שם ההקדש וענייני הניהול הפנימי שלו ימשיכו להיות בשיפוט

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית הדין הרבני. אין באמור כדי להביע דעה לגוף בקשה כזו, אם תוגש, ואף לא לעניין הדרך הנכונה לקיים את הוראות שטר ההקדש, אם יוכח לפני בית הדין האזורי כי אי אפשר לקיים עוד בית כנסת עבור חסידי גור בדירת בית הכנסת, ולחילופין בית כנסת עבור ציבור אחר המעוניין בבית כנסת שכזה במקום זה. אם אין באזור זה צורך בהקמת בית כנסת נוסף עקב מיעוט מתפללים, ניתן יהיה להגיש בקשה למכור את הנכס ולרכוש בכספי חליפיו נכס הקדש שירשם כהקדש ורשביאק וינוהל עפ"י מטרות ההקדש ועפ"י הכללים המקובלים. העניין מסור בשלב זה לבית הדין האזורי.

העתק פסק דין זה יועבר לרשמת העמותות.

תיתי להם, למערער ולבא-כוחו, על שהביאו את ההליך נושא הערעור לפתחם של בתי הדין הרבניים.

דמי הערובה שהפקיד המערער יוחזרו לו על פי כללי המזכירות.

לא בלי התלבטות החלטנו שלא לחייב בשלב דיוני זה את המשיבה בהוצאות לטובת המערער. היה ולא יהיה שיתוף פעולה של המשיבה בביצוע ההוראות האמורות לעיל, יהיה המערער רשאי להגיש לפנינו בקשה מתאימה, ונשקול זאת מחדש.

תוך כדי כתיבת פסק דין זה הגישה המשיבה "בקשה להשלמת טיעון הסמכות להחלטת תש"ם". עיינו בנימוקי הבקשה ושבנו ועיינו בדברינו לעיל, ולא מצאנו הצדקה לשנות מן האמור בפסק דין זה.

אחרית דבר

בשולי הדברים ולא בשולי חשיבותם: המקרה שלפנינו שבו זוג עירי מקים הקדש, שיתקיים אחרי אריכות ימיהם ושנותיהם, נותן הוראות מפורשות באיזה אופן יתקיים, חוזר בשטר ההקדש, שההקדש לא יימכר ולא ייגאל, ונותן הוראות מפורשות איך להנציח זכרם, כדי שיהיה להם זכר ושארית ויתקיים בהם מאמר הכתוב: "וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחֹמֹתַי יָד וְשֵׁם טוֹב מִבְּנֵים וּמִבְּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֲתֵן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת" (ישעיהו נו ה), מופר על ידי מי שאמורים להיות נאמני ההקדש.

כפי שתיארנו, כבר שלוש שנים בסמוך לאחר פטירת המקדישים מוגשת בקשה למכירת הדירות, בקשה אשר נדחת ע"י בית הדין. לאחר שנים, בשנת תש"ם, ניתנת החלטה להעברת הדירות, שכפי שביארנו לא יעלה על הדעת שבית הדין ייתן הוראות למכירת וחיסול ההקדש, אך בעקבותיה מחוסל חלק-הארי של ההקדש, עד להגשת עתירה זו, שמטרתה לעצור את חיסול ההקדש ואינו.

תופעה זו, בדומה לתופעות שראינו בתיקי הקדשות אחרים, שאנשים הביאו בפועל להתאדות והעלמות הקדשות רבים, כשהסיבה העיקרית היא פטירתם של המקדישים מחד גיסא וחוסר פיקוח ציבורי מספיק מאידך גיסא, מצריכה לחוקק חוק אשר יקנה לבתי הדין באמצעות שלוחיהם לאתר, לבדוק ולפקח על הקדשות רבים, המתנהלים ללא פיקוח מספיק. כפי הידוע לנו הנהלת בתי הדין הרבניים הכינה תזכיר חוק בתי דין רבניים (הקדשות רבניים), התשפ"ג–2023, שיסדיר הטיפול והפיקוח הראוי על ההקדשות הדתיים. בסעיף 22 לטיוטת הצעת החוק נכתב:

חקירה 22. (א) קיים יסוד סביר לחשש שלגבי הקדש רבני לא קוימה הוראה מהוראות חוק זה או מהוראות כתב ההקדש, או שפרטים או מסמכים שנמסרו לרשם אינם מלאים או אינם נכונים, רשאי הרשם [רשם ההקדשות הרבניים], לפי הוראת בית הדין, לחקור בעניינו של אותו הקדש רבני, ויהיו לו לעניין זה הסמכויות לפי סעיפים 9 עד 11 ו-27 (ב) לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט–1968.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(ב) לצורך ביצוע חקירה כאמור בסעיף קטן (א) רשאי הרשם למנות חוקר; מונה חוקר כאמור יהיו נתונות לו סמכויות החקירה כאמור בסעיף קטן (א), בכפוף לתנאי המינוי; החוקר ימסור לרשם דין וחשבון.

(ג) מונה חוקר כאמור בסעיף קטן (ב), רשאי בית הדין לבקשת הרשם להטיל את הוצאות החקירה, כולן או חלקן, על ההקדש, על נאמנים בו, או על אדם שפנה לרשם בבקשה לפתוח בחקירה, ורשאי הוא לדרוש ממבקש החקירה ערובה להוצאותיה.

לדעתנו, ההוראה המוצעת וסעיפים אחרים בהצעת חוק זו הם ראויים מאוד, ואנו קוראים לכל הנוגעים בדבר, כולל כנסת ישראל, לחוקק חוק זה במהרה, כדי להבטיח שרצונם של מקדישים שתרמו מהונם יקוים על פי הדין ועל פי החוק.

פסק הדין מותר בפרסום.

ניתן ביום כ"ג בתמוז התשפ"ג (12/07/2023).

הרב אברהם שינדלר

הרב שלמה שפירא

הרב מיכאל עמוס